

Journal of Religious Research & Efficiency

Analysis the Impact word "Isra" on the Identify the subject strategy of soft war against the Jewish

Maryam Shamabadi¹ - Rahimeh Babrekteh Shamshiri^{2*} - Bibi zeynab Hosseini³
Marzieh Shomabadi⁴

1. Master's Student in Quranic and Hadith Sciences, Kowsar University of Bojnord Abstract.
2. Assistant Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Kowsar University of Bojnord, Bojnord, Iran. (Corresponding Author)
3. Associate Professor, Department of Theology Education, Farhangian University, Tehran, Iran.
4. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Farhangian University, Tehran, Iran.

DOI:10.22034/nrr.2025.67984.1495

URL: https://nrr.tabrizu.ac.ir/article_20313.html

Corresponding Author:

Rahimeh Babrekteh
Shamshiri

Email:

shamshiri@kub.ac.ir

Received:2025/07/03

Accepted: 2025/08/31

Available: 2025/08/06

Open Access

Keywords:

Isra, Jews, soft war,
offensive strategy,
defensive strategy.

ABSTRACT

Surah "Isra" is one of the surahs that talks about the final promise and the end of existence. This surah begins with the topic of the Prophet's (PBUH) movement from Masjid al-Haram to Masjid al-Aqsa and talks about two wars between Muslims and the Bani- Israel. "Isra" is one of the rarely used and Meaning-maker words in this surah that needs to the etymology. etymology of this word can show a new interpretive topic. the present study, which is written in a qualitative manner, by the etymology of the word "Isra" shows new understanding of the verses of Surah "Isra" and the relationship between them. The findings of this study show that "Isra" can be analyzed in the context of the verses of Surah "Isra" as meaning "hidden" or "secret"; This interpretation is also consistent with other uses of the root "sari" in the Quran. Based on this meaning, a structural and content link is established between the Prophet's (PBUH) Movement, the two wars Expressed, and the moral-social Contents in this chapter, all of this Contents can be interpreted with soft war. Accordingly, Surah Al-Isra can be considered as presenting the Quranic model of soft war.

فصلنامه دین پژوهی و کارآمدی

بررسی دلالت واژه اسراء بر راهبرد جنگ نرم مقابل یهود

— مریم شم آبادی^۱، رحیمه بیرکته شمشیری^{۲*}، بی بی زینب حسینی^۳، مرضیه شم آبادی^۴ —

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه کوثر بجنورد (نویسنده اول)

۲. استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران. (نویسنده مسئول)

۳. دانشیار گروه آموزش الهیات، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

۴. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

DOI:10.22034/nrr.2025.67984.1495

URL: https://nrr.tabrizu.ac.ir/article_20313.html

چکیده

سوره اسراء یکی از سوره‌هایی است که در آن درباره وعده نهایی و فرجام هستی سخن گفته شده است. این سوره با طرح موضوع حرکت پیامبر اکرم (ص) از مسجدالحرام، به مسجدالاقصی، آغاز شده و به دو جنگ بین مسلمانان و بنی‌اسرائیل تصریح کرده است. «اسراء» از واژگان کم‌کاربرد و معناساز در این سوره است که نیازمند ریشه‌شناسی دقیق است. ریشه‌شناسی دقیق این واژه می‌تواند، موضوع جدید تفسیری را نشان دهد. در پژوهش حاضر که به روش کیفی نوشته شده است باتکیه بر ریشه‌شناسی واژه «اسراء» و معنای برآمده از آن فهم جدیدی از آیات سوره اسراء و ارتباط میان آنها ارائه می‌دهد. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که «اسراء» برخلاف برداشت رایج که آن را به معنای «حرکت شبانه» تفسیر می‌کند، در سیاق آیات سوره اسراء به معنای «جنگ پنهان» یا «مخفی» قابل تحلیل است؛ برداشتی که با سایر کاربردهای ریشه «سری» در قرآن نیز هم‌راستا است. باتکیه بر این معنا، پیوندی ساختاری و محتوایی میان حرکت پیامبر (ص)، جنگ تصریح شده در آیات و مضامین اخلاقی-اجتماعی سوره برقرار می‌شود که همگی در چارچوب مفهومی جنگ نرم قابل تفسیرند. براین اساس، سوره اسراء را می‌توان ناظر به ارائه الگوی قرآنی جنگ نرم دانست.

نویسنده مسئول:

رحیمه بیرکته شمشیری

ایمیل:

shamshiri@kub.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۶/۱۵

دسترسی آزاد

کلیدواژه‌ها:

اسراء، یهود، جنگ نرم، راهبرد آفندی، راهبرد پدافندی.

سوره اِسرائ، یکی از سور مکی و دارای ۱۱۱ آیه است. این سوره بعد از وفات ابوطالب (ع) و حضرت خدیجه (ع)، در عام الحزن نازل شده است. شرایطی که جامعه نوپای اسلامی، به ظاهر در حال ضعف و به دلیل ازدست دادن حامیان اجتماعی و سیاسی خود، بسیار آسیب پذیر به نظر می رسید. مفسران، نزول این سوره را برای تسلی پیامبر اکرم (ص) و تقویت روحیه مسلمانان دانسته اند. در ابتدای این سوره از اِسرائ پیامبر اکرم (ص) از مسجد الحرام به مسجد الاقصی سخن گفته شده است و در ادامه موضوعاتی مانند حقانیت و جایگاه بلند قرآن کریم، برخی دستورات اخلاقی و فقهی، ابزارهای شیطان برای گمراه کردن انسان و جامعه، ناسپاسی کافران و تهدید ایشان مطرح شده است.

دقت در مفاهیم این سوره نشان می دهد، دلداری پیامبر اکرم (ص)، با عبارات و اوصافی رخ داده است که تنها برای مسلمانان آن زمان، نبوده بلکه، وعده پیروزی قطعی برای اسلام و مسلمانان در مقابل بنی اسرائیل در وعده پایانی است (اسراء/۵، ۷، ۱۰۴) که سبب تسلی خاطر مسلمانان در همه زمان ها و مکان ها در شرایط دشوار است.

این سوره دارای بیانی تهدیدآمیز و اثرگذار در جریان یک تقابل است که در دانش سیاسی معاصر می توان از آن تعبیر به «جنگ نرم» کرد.^۱ جنگ نرم، استفاده دقیق و طراحی شده از تبلیغات و دیگر اقداماتی است که منظور اصلی آن تأثیرگذاری بر عقاید، احساسات، تمایلات و رفتار دشمن، گروه بی طرف و یا گروه های دوست به نحوی است که مقاصد و اهداف ملی ایشان را تأمین کند. (نصر، ۱۳۸۰: ۸۴). جنگ نرم، به مانند هر جنگ نظامی، دارای راهبردهای آفندی (تهاجمی)^۲ و پدافندی (دفاعی)^۳ است.

آنچه سبب جلب توجه به مقوله جنگ نرم و راهبردهای آن در سوره اِسرائ می شود، کاربرد فعل «أسری» و نام این سوره است. مراجعه به کتب لغت و ریشه شناسی «سری» نشان می دهد، «سریة» به معنای «جنگ پنهان» است. اگرچه مفسران پیشین، «اِسرائ» را به معنای حرکت شبانه دانسته اند، لیکن حرکت شبانه، معنای دقیق و کامل این واژه نیست. این گونه به نظر می رسد که مفهوم ریشه ای و دقیق این واژه، «جنگ پنهان» است. یکی از مهم ترین گونه های جنگ پنهان، جنگ نرم است که این موضوع را می توان در این سوره مورد بررسی قرار داد. چند قرینه سبب می شود، به مفهوم جنگ نرم در این سوره

۱. جنگ بر اساس صلابت و خشونت، به دو نوع جنگ سخت **hard war** و جنگ نرم **soft war** تقسیم می شود (نای، ۱۳۷۸: ۱۲).

۲. (Offensive strategy)، یک راهبرد برای جلوگیری از پیشروی تهدیدات محیط پیرامونی به خاک ریز خودی است که از طریق تهاجم صورت می گیرد (وزیریان، ۱۴۰۰: ۳۸۹-۴۱۳).

۳. (Defensive strategy) مجموعه اقداماتی است که به منظور دفع، خنثی سازی، کاهش تأثیر اقدامات آفندی دشمن و جلوگیری از دستیابی دشمن به اهداف خودی انجام می گیرد.

توجه شود: نخست معنای دقیق واژه «إسراء» که به معنای جنگ پنهان است؛ دوم حضور پیامبر اکرم (ص) در بیت المقدس که مرکز سیاسی و مذهبی یهودیان است و برخی مفسران معاصر آن را نوعی جنگ نرم یا «عمل إرهابی» دانسته‌اند (دجانی، ۲۰۰۲: ۱۷)؛ سوم برخی موضوعات در سوره إسراء که به موضوع راهبردهای آفندی و پدافندی جنگ نرم، بسیار نزدیک و قابل تطبیق است؛ چهارم در این سوره به وضوح موضوع تقابل و جنگ بین بنی اسرائیل و مسلمانان، جنگ بین خدا و شیطان و جنگ بین حق و باطل در وعده نهایی، فراوان است؛ بنابراین آیات متعددی از این سوره، فقط در یک تصویر جنگی، قابل تبیین است.

در این پژوهش، سوره اسراء در افق فهم مفسر معاصر تبیین می‌گردد؛ زیرا این سوره چندین بار به مسئله وعده نهایی اشاره کرده است (اسراء / ۵، ۷، ۱۰۸، ۱۰۴) روشن است مادامی که مفسر بر مبنای قواعد و اصول تفسیر و بر مبنای ظواهر الفاظ و اصول عقلانی اقدام به تفسیر نماید، تفسیر وی قابل بررسی و تأمل است (عک، ۱۴۲۸: ۳۲۳). به همین جهت، این پژوهش با همین رویکرد، به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش است که چرا در سوره اسراء از فعل «أسرى»، برای حرکت شبانه پیامبر اکرم (ص)، از مکه به مسجدالاقصی استفاده شده است؟ آیا می‌توان عناصر جنگ نرم را از این سوره استنباط کرد؟

روش پژوهش

در این پژوهش از دو روش ریشه‌شناسی و موضوع‌یابی در سوره، استفاده شده است. ریشه‌شناسی، علم مطالعه تاریخی واژه‌ها، بررسی تحول شکل واژه‌ها است، مسائلی مانند این‌که یک واژه از چه زمانی و از چه منبعی به زبان موردنظر راه یافته است، معانی اصلی ریشه واژه‌ها چیست؟ (فهمی حجازی، ۱۳۷۹: ۷۵).

روش موضوع‌یابی نیز از روش‌های نسبتاً جدید تفسیری است که گاه با عنوان روش تفسیر ساختاری نیز یاد می‌شود، در این روش که به خاطر رویکرد کل‌نگر یا ساختارگرا به سور قرآن پدید آمده است، مفسر به هر سوره به عنوان بسته‌ای منظم و هدفمند می‌نگرد که محتوای یکدستی دارد و آیات آن از آغاز تا پایان به هم مرتبط و پیوسته است و تلاش می‌کند؛ موضوع اصلی یا غرض سوره را در پرتو روابط بین آیات کشف نماید (سلمان‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۸-۵۵). در این پژوهش هدف اثبات این نکته است که باتوجه به عناصر جنگی در این سوره و معنای دقیق واژه «إسراء»، موضوع جنگ نرم به عنوان مصداقی از جنگ پنهان، در این سوره قابل بررسی است، یا می‌توان باتوجه به این موضوع به فهم جدیدی از این سوره دست یافت.

پیشینه پژوهش

درباره اصل وجود جنگ در سوره اسراء و دلالت آن بر وعده نهایی، هم در تفاسیر و هم در برخی مقالات، پژوهش‌هایی چند انجام شده است؛ مانند: «وعد الآخرة و مصیر بنی اسرائیل» (فوده، ۱۳۸۷: ۳۸۲)؛ «بنو اسرائیل

و وعد الآخرة» (امین، ۱۴۱۵: ۴۹). همچنین برخی آثار قرآن پژوهان معاصر، اسراء رسول اکرم (ص) را عمل «إرهابی» و یا جنگ نرم معرفی کرده‌اند و موضوع نفوذ به مرکز یهودیت و مسیحیت را به‌عنوان تهدید جدی برای یهودیان مطرح کرده‌اند؛ مانند: «كتاب الموقف اليهودی من معجزة الاسراء و المعراج»، اثر زاهیه راغب دجانی (۲۰۰۳: ۱۴) و کتاب «معراج پیامبر (ص)»، اثر زکی‌زاده رنانی و کتاب «الإسراء و الاسرائیل»، اثر محمد هلال (۱۹۹۷: ۲۷۷). همچنین مقاله‌ای با عنوان «مراد عینی آیات وعید بنی‌اسرائیل در سوره مبارکه اسراء، از رهگذر قرآن، تاریخ و حدیث» از علیرضا کهنموئی در نشریه کتاب قیم، نگاشته شده که فرضیه ارتباط این تهدیدها با جنگ مسلمانان و یهودیان در آخرالزمان را مطرح کرده است (کهنموئی، ۱۴۰۰: ۶۵-۸۴).

مهم‌ترین نوآوری پژوهش حاضر عبارت است از تعیین راهبرد اسلام برای مقابله با یهود که همان جنگ نرم است. همچنین تبیین عناصر جنگ نرم در سوره اسراء که تصویری جدید از سوره اسراء را در برابر چشمان متدبر قرآن ارائه می‌دهد و باتوجه به معنای ریشه‌ای «إسراء» می‌تواند دلیل کاربرد این فعل را در این سوره تبیین نماید.

۲- ریشه‌شناسی فعل «أسری»

ریشه‌شناسی برای دستیابی به معنای ریشه‌ای واژگان از ابزارهای مختلفی مانند جستجوی معجمی، مقارنه بین زبان‌های سامی و معناشناسی تاریخی بهره می‌گیرد (حسینی و همکاران، ۱۴۰۱: ۸۱-۱۱۰). در ادامه تلاش می‌شود با استفاده از این ابزارها، معنای ریشه‌ای «سری» شناسایی گردد.

۲-۱- جستجوی معجمی:

بیشتر لغویان و مفسران «أسری» را به معنای «سیر شبانه» دانسته‌اند (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۲۹۱/۷؛ طبری، ۱۴۱۲: ۱۵/۳؛ طبرسی، ۱۳۷۲: ۶/۶۱۱)؛ اما بررسی ریشه نشان می‌دهد معنای اصلی فراتر است. به مثل واژه «سریه» به سربازانی اطلاق می‌شود که برای شیبخون اعزام می‌شدند (ازهری، ۱۴۲۱: ۱۳/۳۹؛ مهنا، ۱۴۱۳: ۱/۵۹۷)؛ بنابراین، «إسراء» از ریشه «سری» می‌تواند به «جنگ پنهانی» یا «عملیات سری» دلالت کند، نه صرفاً سیر شبانه.

۲-۲- مقارنه بین زبان‌های سامی:

واژه سری در سه زبان عبری، عربی و سریانی به معنای حمله نظامی مخفیانه آمده است Hassan (bar buhlul 2/1378؛ فیروزآبادی، بی‌تا، ۱/۳۴۶؛ فیومی، ۱۳۲۳: ۲/۲۷۵؛ ابن اثیر، بی‌تا: ۲/۳۶۳؛

مزاراحی، بی تا: ۳۹۶). برخی اصل ریشه «سری» را در زبان عربی فعل «سار» در زبان عبری به معنای هجوم آوردن برای جنگ دانسته‌اند (محامی، ۱۹۳۶: ۴۴۱) برخی دیگر، معادل سری در زبان عبری را «سرح» به عمل فرستادن سرباز توسط رئیس دانسته‌اند. (WILLIAM GESENIUS ۱۰۵۶.۱۹۰۶؛ ص ۶۵، FREDERICK BARKER, MDCCCXXI. NOLAN, ۱۷۷۶ و ۱۴۴۲: ۲۲۶، SAMUEL DAVIDSON, 1885)

زبان‌شناس و ریشه‌شناس معاصر عرب، ریشه «سری» و «سرو» را از یک اصل لغوی می‌داند. درواقع کلماتی که اصل عبری و آرامی آن ناقص واوی است، در زبان عربی به ناقص یایی تبدیل می‌شود (بروکلمان، ۱۹۷۷: ۱۴۹) و معنای «سری» را چنین توضیح می‌دهد، هنگامی که شب می‌شود، رهبر سپاه، سربازان را برای جنگ روان می‌کند. در زبان عبری، سَرِیه از همین ریشه نیز به معنای تیر بسیار باریک و نازک است. در زبان آرامی، این ریشه به معنای لشکر، خیمه جنگ، جماعت و گروه است. در عربی جنوبی، سری به معنای جنگیدن و سپاه است و در زبان حبشی به معنای آغاز کردن کار و آگاهی یافتن بر چیزی است (عبدالجلیل، ۲۰۰۳: ۹۰).

رجوع به منابع دینی - تاریخی نشان می‌دهد، این واژه در متون دینی - تاریخی نیز به معنای سرباز پنهان کاربرد داشته است. مثلاً ذیل مفهوم این واژه در کتاب مقدس گفته شده؛ «سرایا، اسمی عبرانی است به معنای آن‌که بر خدا غالب شد». (نخبة من الاساتذه، بی تا: ۱۴) برخی دیگر سرایا را به معنای سرباز مخفی خداوند معنا کرده‌اند که نه نفر در کتاب مقدس این لقب را داشتند؛ مانند کاتب داود، مردی از سبط یهودا، مردی از سبط شمعون... (هاکس، ۱۳۹۴: ۴۷۴) در متون روایی شیعی نیز «سرایا» به مفهوم سربازان مخفی به کاررفته است مانند: «اللَّهُمَّ أَنْصُرْ جُيُوشَ الْمُسْلِمِينَ وَ سَرَايَاهُمْ وَ مُرَابِطِيهِمْ» (مجلسی، بی تا: ۸۶: ۲۳۹).

بنابراین ریشه‌شناسی و کاربردهای ریشه «سری» در زبان‌های سامی و در مقاطع مختلف تاریخی نشان می‌دهد؛ «أسری» بر مفهوم حرکت دادن پیامبر اکرم (ص) برای جنگ پنهان دلالت می‌کند و حمل این واژه بر مفهوم «سیر شبانه» توسط لغویان متقدم، دقیق و دارای دلایل زبانی کافی نبوده و لغوی‌ها تفاوت این واژه با «سیر» و دلیل کاربرد «سری» را تبیین نکرده‌اند. بازخوانی کاربردهای قرآنی ریشه «سری» نیز نشان می‌دهد؛ این واژه در همه کاربردهای قرآنی قابل حمل بر مفهوم «جنگ پنهان» است.

۳- کاربردهای قرآنی ریشه «سری» در قرآن

ریشه «سری» ۷ بار در قرآن در قالب‌های مختلف (فأسر، أسری، سریا، اسرائیل) آمده است. اگرچه مترجمان و مفسران در هیچ‌کدام از این کاربردها مفهوم جنگ پنهان را مطرح نکرده‌اند، ولی به روشنی همه کاربردها، قابل حمل بر معنای «جنگ پنهان» است.

۱-۳- «أسرى و أسرى»

این فعل ۵ بار در حالت امری در قرآن کریم به کار رفته است. فعل امر «فأسر» در این آیات به خروج پیامبر (ص) و مؤمنان، از قریه‌ای دلالت دارد که خداوند، می‌خواهد ایشان را عذاب کند (رضا، ۱۴۱۴: ۱۳۶/۱۲). مفسران در این آیات به دو نکته تصریح کرده‌اند؛ نخست: این خروج مخفیانه است و لازم است کسی متوجه خروج ایشان نشود، دوم: این خروج مقدمه‌ای برای عذاب یا تسریع عذاب برای اهل قریه است (بیضاوی، ۱۴۱۸: ۳/۱۴۳؛ فخررازی، ۱۴۲۰: ۱۸/۳۸۱؛ سیواسی، ۱۴۲۷: ۲/۲۱۱) در پنج مورد کاربرد «فأسر» هیچ‌کدام برای یک خروج شبانه عادی کاربرد نداشته است. این موضوع نشان دهد که ریشه «سری» در این آیات عمیقاً با دو مفهوم «عذاب» و «پنهانی بودن» مرتبط است.

«أسرى»، در ریشه «أسرى بعده» نیز دقیقاً مفهوم «نبرد» و «پنهانی بودن» وجود دارد. در سوره اِسرائ، با توجه به سیاق آیات بعدی، خداوند پیامبر را به شهر وارد می‌کند تا با اخراج گناهکاران از مسجدالاقصی ایشان را عذاب کند (باش، ۲۰۰۴: ۱۲۸). زیرا نزول عذاب در بیت المقدس که سرزمین موعود و مقدس است و بشارت صلح و حضور مصلح در آن داده شده و محل عبادت و آرامش مردم است، منطقی نیست^۱ (بقره/۱۲۵).

۲-۳- «سریاً»:

مورد کاربرد دیگر مربوط به واژه «سریاً» به عنوان وصفی برای حضرت عیسی (ع) در شکم مادرش هست^۲ (مریم: ۲۴). حضرت مریم (س) به واسطه جمله‌ای که عیسی (ع)، او را مخاطب قرار می‌دهد، تسلی داده می‌شود و آن جمله این است؛ «غصه مخور! خداوند در زیر تو سربازی مخفی قرار داده است» (حسینی، ۱۳۹۲: ۵۱-۷۱). واژه (سرایا) برای حضرت مریم (س)، اصطلاحی آشنا بوده است و پیش از آن به سربازان مخفی حضرت داود (ع)، سرایا، گفته می‌شود (هاکس، ۱۳۹۴: ۴۷۴). حضرت عیسی (ع) با پنهان شدن از چشم مردم، تبدیل به سرباز مخفی خداوند شد و این بشارت به اتفاقی که در آینده رخ می‌داد، سبب دلگرمی حضرت مریم (س)، گردید.

۳-۳- «اسرائیل»

کاربرد دیگر از ریشه «سری» در قرآن کریم، مربوط به وصف «اسرائیل» برای حضرت یعقوب (ع) است که معنای آن کسی است که شب در خیمه مقدس، با خداوند جنگیده و بر خدا پیروز شده است (برنابا،

۱. «وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ».

۲. «فَنَادَاهَا مِن تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا».

۲۰۱۴: ۱۵۶). مفهوم مشهور این لقب، «غلبه کننده بر خداوند» است؛ و البته برخی آن را به معنای سرباز خداوند، نیز دانسته‌اند (هاکس، ۱۳۹۴: ۴۷۴).

۴- جنگ نرم در سوره اسراء

اگر بخواهیم موضوع جنگ نرم در سوره اسراء را در قالب یک موضوع بررسی کنیم، لازم است روشن شود، آیا این سوره درباره جنگ و یا به صورت خاص جنگ نرم دیدگاهی مطرح کرده است یا خیر؟ در صورت مثبت بودن پاسخ لازم است طرف‌های مخاصم، دلیل وقوع جنگ، اهداف جنگ و نوع جنگ در این سوره مورد بررسی قرار گیرد. برای تبیین این موضوع لازم است، سوره از این جهت دقیق‌تر بررسی شود.

۴-۱- عناصر جنگ در سوره اسراء

۴-۱-۱- اصل تقابل و جنگ

جنگ، واژه‌ای پارسی و کهن و پرکاربرد به معنای هرگونه درگیری ذهنی و لفظی و بدنی افراد با خود یا با دیگران، به انگیزه‌های مختلف گفته می‌شود؛ در سوره اسراء، با عبارات مختلفی از این تقابل یاد شده است و یا کلماتی به کار رفته است که در جنگ کاربرد دارد. مانند: «أسرى» (اسراء/۱)، «بعثنا؛ أولى بأس شدید؛ جاسوا» (اسراء/۵)، «زهق» (اسراء/۸۱)، «تنبیر» (اسراء/۷)، «نهلك» (اسراء/۱۶)، «يستفزونك» (اسراء/۷۸). تمامی واژگان مذکور، در یک تقابل و منازعه معنا دارد. اگر منازعه‌ای نباشد، دلیل منطقی برای کاربرد این واژگان نمی‌توان در نظر گرفت.

۴-۱-۲- طرف‌های متخاصم

برخی مفسران این سوره را جنگ بین حق و باطل (مکی بن حموش، ۱۴۲۹: ۱/ ۴۰۳۶) و برخی جنگ بین مسلمانان و یهودیان (بلاغی، ۱۳۸۶: ۱/ ۴۳۰؛ حوی، ۱۴۲۴: ۶/ ۳۰۲۶) و یا جنگ بین خدا و شیطان دانسته‌اند. دقت در آیات نشان‌دهنده آن است که این جنگ مربوط به تقابل یهودیان (بنی اسرائیل) و مسلمانان در آخرالزمان است. این موضوع از توجه به چند نکته روشن می‌شود؛ نخست، آن‌که در ابتدای سوره روی سخن با بازماندگان کشتی نوح، بنی اسرائیل و قوم موسی (ع) است (اسراء/۳). در اوصاف این قوم گفته می‌شود، ایشان اعتقاد به قیامت و روز جزا ندارند و حقانیت پیامبر اکرم (ص) و قرآن را انکار کرده‌اند (اسراء/۱۰). از این موضوع روشن می‌شود، جنگ بین مسلمانان و گروهی از بنی اسرائیل است که باوری به قیامت ندارند. همچنین باید توجه داشت در هر جنگی غالباً گروهی هم‌پیمان یا حامی وجود دارد. در این جنگ نیز این عنصر وجود دارد. خداوند، حامی مؤمنان است (اسراء/۴۷)، در مقابل شیطان که حامی بنی اسرائیل و یهود است (اسراء/۵۳).

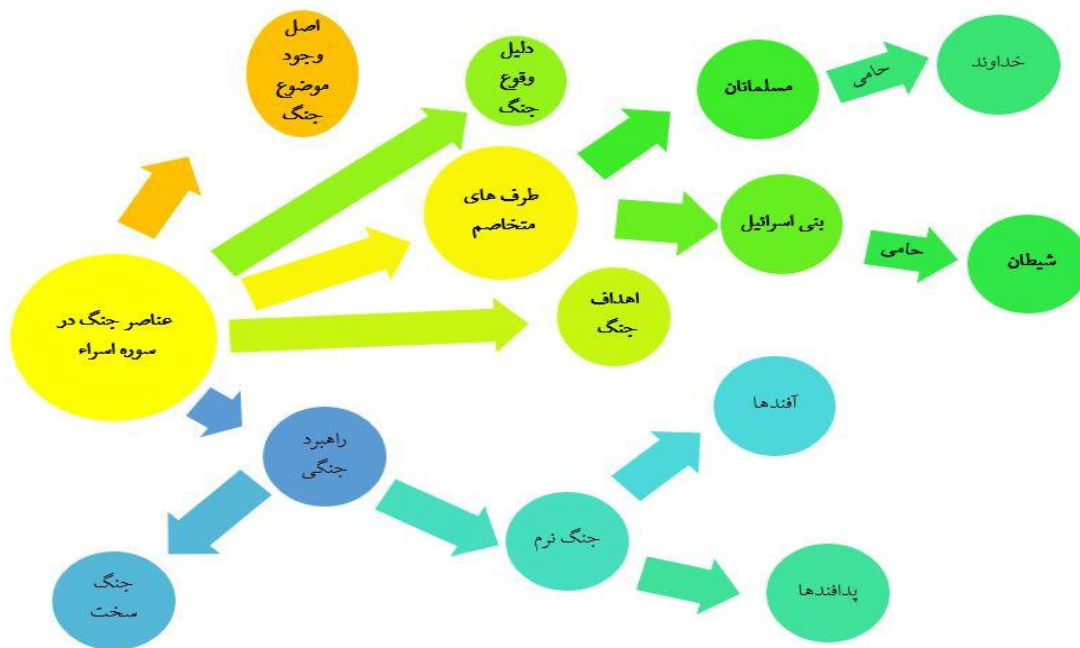
۳-۱-۴- دلیل وقوع جنگ

دلیل پیدایش جنگ در سوره اسراء، نیز مانند همه جنگ‌های دیگر، قدرت‌طلبی، طمع‌ورزی، سلطه‌خواهی، طلب منافع بیشتر و خودخواهی یکی از طرف‌های این منازعه است. یهودیان، به دلیل سلطه‌طلبی، فساد در زمین، ناسپاسی، فراموشی خداوند، گسترش فساد، زیاده‌خواهی و خساست، نفرت و دشمنی با مردم، اقدام جنگ با مسلمانان می‌کنند (اسراء/۷۶، ۵۱، ۴)؛ زیرا مسلمانان واقعی و بندگان واقعی خداوند، با این رفتارها مخالف‌اند. این گروه از مسلمانان دارای قدرت زیاد و ایمان به خداوند هستند. اهل نمازخواندن و شکرگزاری، محبت در رفتار با دیگران، عدالت در رفتار و جلوگیری از فساد هستند (اسراء/۵۷).

۴-۱-۴- اهداف جنگ

هدف جنگی به معنای وضعیت مطلوب نهایی است که جنگ برای رسیدن به آن انجام می‌شود و در جنگ‌های گوناگون، بسیار متفاوت و مختلف است. هدف بنی‌اسرائیل، برای این جنگ بیرون‌کردن مؤمنان از سرزمین موعود، یا مساجد الهی است (اسراء/۷۶). ایشان با توهمی که درباره وارث بودن زمین دارند، تنها خود را، قوم دارای صلاحیت، برای پادشاهی بر عالم هستی می‌بینند و گمان می‌کنند (برنابا، ۲۰۰۴: ۵۳۲؛ فیرلین، ۱۹۳: ۲۰۰۷؛ سقا، ۱۹۷۷: ۶۹). این سلطه با ظهور موعود، از بیت‌المقدس آغاز خواهد شد. بنابراین تمام تلاش خود را برای بیرون کردن مسلمانان از این سرزمین می‌کنند. این انحصارطلبی بی‌مبنا، از نظر مسلمانان مردود هست. طبق آیات قرآن، کسانی طبق وعده خداوند به ابراهیم (ع)، حق رسیدن به پادشاهی زمین را دارند که به دنبال اجرای حکومت الهی، اقامه نماز، عدالت و پاکی باشند؛ بنابراین هدف مسلمانان در این جنگ، ورود به مساجد خداوند و نابود کردن قدرت پوشالی یهودیان و متفرق کردن اتحاد باطل یهود بر اهداف نادرست است.

بر اساس آنچه بیان شد، می‌توان عناصر یک جنگ و تقابل را در این سوره، شناسایی کرد. به عبارت دیگر، وقتی سخن جنگ و تقابل جدی در وعده نهایی در این سوره مطرح شده است، باید طرف‌های متخاصم و دلایل وقوع این جنگ تبیین شود و از کلی‌گویی پرهیز نمود. از سوی دیگر، چون این اصل موضوع جنگ، به یک باور دینی، انحراف رفتاری و اعتقادی قوم یهود مرتبط است، تغییر رفتار قوم بنی‌اسرائیل، هدف این جنگ است که بی‌تردید، مسلمانان برای دسترسی به آن می‌بایست، دارای قدرت نرم باشند که در ابتدای سوره به تغییر رفتار قوم بنی‌اسرائیل به عنوان یک هدف مهم در ابتدای سوره اشاره شده است. با توجه به این موضوع به نظر می‌رسد، مسئله جنگ نرم در این سوره قابل بررسی است.

حال که وجود عناصر جنگ در سوره اسراء اثبات گردید، لازم است به دو نکته توجه داشت؛ نخست: امروزه در علوم نظامی و سیاسی اثبات شده است آنچه سبب سلطه واقعی و پایدار در جنگ و حکومت می‌شود، وجود قدرت نرم برای کشور مرجع است. اگر قدرت برتر نظامی، امکان اقتناع افکار عمومی جامعه تحت سلطه را نداشته باشد، امکان پیروزی پایدار نیز محقق نخواهد شد و تجربه بشری در جنگ‌ها نشانگر تأثیر مهم جنگ نرم، در پیروزی نظامی است (باقری چوکامی، ۱۳۹۲: ۹۳۳-۱۱۵).

دوم: در این سوره، به مهم‌ترین ابزارهای بنی‌اسرائیل و جنود شیطانی در سلطه بر مؤمنان در جنگ نرم به‌ویژه در آخرالزمان اشاره شده است، مانند دروغ‌گویی، تهمت‌زنی، اختلاف‌افکنی، استفاده از رسانه موسیقی، جاذبه‌های جنسیتی، اقتصادی و از همه مهم‌تر تضعیف نیروی انسانی، بنابراین دستورهای متقابل به مسلمانان داده شده است. به این آیات می‌توان از بعد راهبردهای آفندی و پدافندی جنگ نرم، پرداخت.

۵- راهبردهای آفندی و پدافندی جنگ نرم در سوره اسراء

هر جنگی دارای راهبردهای آفندی (تهاجمی) و پدافندی (دفاعی) است. جنگ نرم نیز دارای همین راهبردها است. دقت در مفاهیم سوره اسراء، بسیاری از راهبردهای دفاعی و تهاجمی در جنگ نرم را نشان می‌دهد. برخی از راهبردهای پدافندی در این سوره عبارت‌اند از: نهی از شایعه‌پراکنی (اسراء/۳۶)، نهی از شتاب‌زدگی (اسراء/۱۱)، ایجاد روحیه امید و نشاط در جامعه (اسراء/۱۹) حفظ نیروی انسانی (اسراء/۳۳، ۳۱، ۲۹، ۲۶، ۲۳)، تقویت جهان‌بینی (اسراء/۴۲، ۴۳)، تهدید (اسراء/ ۵۸، ۱۰۳، ۱۰۴)، تقویت روحیه (اسراء/ ۴۵، ۸۱)، هوشیاری و رصد اطلاعاتی (اسراء/ ۴۷)، اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی (اسراء/ ۵۳، ۱۰۱) همچنین برخی راهبردهای آفندی دشمن در جنگ نرم عبارتند از: دروغ بزرگ، برچسب زدن (اسراء/ ۹۴)، جاذبه‌های

جنسیتی (اسراء/۶۴)، مبالغه (اسراء/۹۳)، ایجاد روحیه یأس و اختلافافکنی (اسراء/۵۳)، در اینجا از این میان راهبردها به چهار راهبرد آفندی و پدافندی در جنگ نرم پرداخته می‌شود.

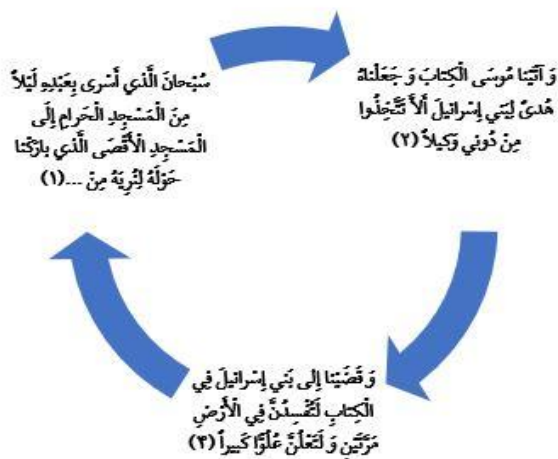
۵-۱- راهبردهای آفندی

۵-۱-۱- نفوذ به عمق استراتژیک تاریخی و جغرافیایی

در آیات ابتدائی سوره اسراء، به حرکت مکانی پیامبر اکرم (ص) از مسجدالحرام به مسجدالاقصی که نوعی جنگ پنهان و نرم علیه یهود بوده است، تصریح شده است؛ بنابراین خداوند از فعل «أسری» یعنی فرستادن پیامبر (ص) برای جنگی پنهان استفاده کرده است. در ادامه خداوند از نشان دادن نشانه‌ها و آیات الهی به پیامبر اکرم (ص) در این حرکت جنگ پنهان سخن گفته است. خبر اسراء و معراج، از اخبار متواتر و قطعی در نزد مسلمانان شیعه و اهل سنت است (زکی‌زاده رنانی، ۱۳۹۱: ۷۵؛ شعراوی، ۲۰۰۳: ۴۹). این قطعیت در حدی است که برخی منکر اسراء و معراج پیامبر اکرم (ص) را کافر دانسته‌اند. تقریباً همه اندیشمندان مسلمانان، این حرکت پیامبر اکرم (ص) حرکت مادی، از مسجدالحرام به مسجدالاقصی دانسته‌اند (عبدالرحیم، بی‌تا: ۱۶۱؛ رزق، ۱۴۲۰: ۱۱۲).^۱

حضور پیامبر اکرم (ص) در مسجدالاقصی، در آیات ابتدائی سوره اسراء که در سیاق تهدید بنی اسرائیل است، به عنوان بخشی از این جنگ یا مقدمه‌ی آماده کننده برای پیروزی مسلمانان بر بنی اسرائیل مطرح شده و بایستی با توجه به سیاق آیات، در همین راستا، تفسیر گردد. برخی مفسران در این باره چنین گفته‌اند: «در این سوره خداوند بشارت حضور پیامبر اکرم (ص) را به وی می‌گوید: خداوند به موسی (ع) کتاب را برای هدایت بنی اسرائیل اعطا کرد (اسراء/۲) و ایشان را به شرط ایمان و عمل صالح به بیت المقدس وارد کرد (مائده/۲۱) و ایشان را بر جهانیان برتری داد (جاثیه/۱۶)، لیکن ایشان هدف را گم کردند و در زمین فساد کردند و در برابر خداوند طغیانگری کردند (اسراء/۴)، بنابراین خداوند برای سرکوب ایشان و برای جنگ با ایشان، پیامبرش را به مسجدالاقصی، یعنی مسجد دورتر برد (ازهری، ۱۹۹۷: ۳۷) تا این سرزمین را از دست ایشان خارج کند و به دست کسانی بسپارد که در راستای اقامه دین الهی تلاش می‌کنند (حج/۴۱)». (هلال، ۱۹۹۷: ۱۵۵؛ دجانی، ۲۰۰۲: ۱۲).

۱. در مقابل اندکی از متصوفه و عرفا که این حرکت را در خواب و از کعبه به بیت المعمور، معرفی کرده‌اند که دیدگاه نادرستی است و درباره نادرستی این تفسیر در ادامه توضیح داده خواهد شد.

این آیات در افق فهم مفسر معاصر، می‌تواند به‌عنوان بخشی از جنگ نرم و به‌عنوان تهدیدی علیه بنی‌اسرائیل، به شمار آید. موضوعی که امروزه دانشمندان علوم نظامی و سیاسی از آن تعبیر به نفوذ به عمق راهبردی هوشمند می‌کنند. عمق راهبردی هوشمند^۱ اگرچه اصطلاح جدیدی است که به‌تازگی وارد ادبیات امنیتی و بین‌المللی شده است، در عمل بسیار سابقه‌دار است و در گذشته این اصطلاح مورد توجه استراتژیست‌ها بوده است (پورحسن، ۱۳۹۶: ۷۵-۱۰۲؛ کرم‌پوری و همکاران، ۱۴۰۱: ۱-۱۷).

عمق راهبردی نرم، به قدرت نرم یک کشور وابسته است. قدرت نرم می‌تواند، قدرت سخت متقابل را زیر سؤال برده و راهبرد قدرت سخت دشمن را تضعیف کند. قدرت نرم برآمده از دو منبع فرهنگ، ارزش‌های سیاسی (شیوه تعامل با مردم) و سیاست خارجی (شیوه تعامل حکومت با محیط بیرونی) است (نجفی و همکار، ۱۳۹۸: ۳۳-۵۵). نفوذ به عمق راهبردی در جنگ نرم، درواقع، نفوذ به عمق جغرافیایی و نفوذ به عمق تاریخی است که عواملی ثابت و غیرقابل تغییر هستند (اوغلو، ۱۳۹۱: ۹۳).

إسراء رسول اکرم (ص) از مسجدالحرام به مسجدالاقصی را می‌توان نوعی نفوذ به عمق راهبردی هوشمند دانست. خداوند پیامبر اکرم (ص) را از مسجدالحرام به مسجدالاقصی مخفیانه می‌فرستد تا با استفاده از ظرفیت مشترک تاریخی و مذهبی، انگاره انحصار ارض مقدس به بنی‌اسرائیل را ابطال کند (باش، ۲۰۰۴: ۱۱۰). حضور پیامبر اکرم (ص)، در مرکز یهودیت و مسیحیت و ذکر نام مسجدالاقصی، برای مکانی که مسلمانی در آن حضور ندارد، در ذات خود نوعی کاربرد قدرت نرم است. آمادگی روانی در ذهن مسلمانان برای پیروزی در مقابل بنی‌اسرائیل و وجود حق برای مسلمانان برای حضور در ارض موعود و از سوی دیگر تهدید برای اهل کتابی که حقانیت این قرآن را در عمق وجود خود می‌شناسند (دجانی، ۲۰۰۲: ۱۷)، پیامدهای حقیقی اخبار از إسراء است.

به باور یهودیان باید بیت المقدس، از لوث وجود غیر بنی اسرائیل پاک و تطهیر شود (غندور، ۲۰۰۷: ۱۶). حضور پیامبر اکرم (ص) در مسجدالاقصی و ملاقاتش با انبیای بزرگ به ویژه ابراهیم (ع) (قشیری، ۱۳۸۳: ۱۱۷-۱۳۵؛ عمادزاده، ۱۳۹۱: ۱۹۰؛ شاکر، ۱۴۰۹: ۳۴) که یهودیان به واسطه عهد خداوند با ابراهیم (ع)، خود را تنها وارث ارض موعود می دانند، به صورت قطعی انکار و تقابل با خرافات بنی اسرائیل است. به همین جهت، با این لشکرکشی مخفیانه، پیامبر اکرم (ص) به تنهایی با این خرافه مهم در نزد بنی اسرائیل جنگیده است.

باید توجه داشت که تا زمانی که یهودیان، دارای چنین رفتار و عملکردی هستند، مشمول این تهدیدهای مهم و وعده عذاب الهی در سوره اسراء هستند. نگاهی به واقعیت های سیاسی و منطقه ای یهودیان دولت اسرائیل نشان می دهد، مسئله اخراج مسلمانان از ارض موعود، همچنان به عنوان سیاست جدی از جانب حکام یهودی این منطقه، در حال پیگیری است. خداوند در آیات ابتدائی سوره اسراء به ورود مسلمانان به مسجدالحرام به عنوان یک حق دینی و امر مورد تأیید خداوند تصریح می کند و حضور پیامبر اکرم (ص) در مسجدالاقصی درواقع مقدمه حضور مسلمانان در وعده نهایی در آخرالزمان در این سرزمین است.

۲-۱-۵- تهدید

در این تکنیک، از حربه تهدید و ایجاد رعب و وحشت میان نیروهای دشمن، به منظور تضعیف روحیه و سست کردن اراده آنها استفاده می شود. در جنگ نرم، با استفاده از تهدید مخاطبان به طرق مختلف، به آنان چنین القا می شود که خطرهای صدمه های احتمالی و فراوانی بر سر راه آنان کمین کرده است و از این طریق، آینده ای مبهم و همراه با سختی ها را برای گروه مقابل ترسیم می گردد. تهدید سبب تغییر رفتار در کشور مورد هجوم می گردد. این تغییر تدریجی، آرام و بدون درگیری است (عبدی، ۱۳۹۰: ۲۹).

در سوره اسراء چندین بار بنی اسرائیل، به شیوه های گوناگون تهدید شده اند. تهدیدهایی که در این سوره برای بنی اسرائیل بیان شده، همه در نزد ایشان شناخته شده و دارای سابقه و به همین دلیل باورپذیر و مؤثر است که عبارتند از؛

۱. تهدید به خروج از ارض مقدس: مهم ترین تهدیدی که بنی اسرائیل در این سوره اسراء شده اند، تهدید به خروج از بیت المقدس و ارض موعود است. مسئله حضور در ارض موعود به دلیل پیمان ابراهیم (ع) برای قوم بنی اسرائیل در طول تاریخ، مهم ترین موضوع اعتقادی و سیاسی است؛ زیرا این تصور را دارند که با حضور در این منطقه پادشاهی جهان، ثروت و حیات ابدی را به دست خواهند آورد که از آن تعبیر

به عقیده خلاص می‌شود که در نزد بنی‌اسرائیل، مهم‌ترین اصل اعتقادی است (عوض، بی‌تا: ۲۳؛ مسکین، بی‌تا: ۷). برخورد قرآن کریم، با این انگاره باطل، در سوره‌های مختلف قرآن متفاوت است، ولی در سوره اسراء خداوند ایشان را تهدید به خروج از این سرزمین کرده است. در ابتدای سوره گفته است، قوم بنی‌اسرائیل یک‌بار از این منطقه اخراج شده‌اند و اگر دوباره فساد کنند، از این سرزمین اخراج خواهند شد و چون پیش‌ازاین، چنین عذابی برای ایشان رخ داده، برای ایشان بسیار تهدیدکننده و باورپذیر است. همچنین در آیات بعد می‌فرماید: اگر ایشان تلاش کنند، تو را از این سرزمین خارج کنند، خودشان به جز مدت اندکی در آنجا باقی نخواهند ماند (اسراء/۷۶) اگرچه بعد از غرق شدن فرعون به قوم بنی‌اسرائیل اجازه سکونت در این سرزمین داده شد، ولی در وعده نهایی، شما از ارض موعود، تبعید و اخراج خواهید شد (اسراء/۱۰۴).

۲. تهدید به فرورفتن در زمین: تهدید دیگر، تهدید به فرورفتن در زمین است (اسراء/۶۸) که بنی‌اسرائیل وقوع آن را درباره قارون، پسرعموی موسی (ع) به خاطر داشتند که به موسی (ع) تهمت زنا زد و موسی (ع) قارون را نفرین کرد و با زلزله‌ای سخت در زمین فرو رفت. خداوند با این عذاب نیز بنی‌اسرائیل را به خاطر گناهان، فساد در زمین تهدید می‌کند و به ایشان اخطار می‌دهد، ثروت و قدرت مادی ایشان مانع عذاب ایشان نخواهد شد، همان‌طور که در مورد قارون مانع نشد.

۳. تهدید به غرق شدن: خداوند در ابتدای سوره، بنی‌اسرائیل را با وصف بازماندگان کشتی نوح، مخاطب قرار می‌دهد (اسراء/۳) و در پایان سوره می‌فرماید: همان خداوند که پیشینیان شما را غرق کرد، می‌تواند این عذاب را دو مرتبه بفرستد و شما را به هلاکت برساند (اسراء/۶۹). از سوی دیگر، بنی‌اسرائیل، خاطره غرق شدن فرعون و سپاهش را در اندیشه دینی خود دارند، بنابراین تهدیدی که در این سوره چندین بار به آن تصریح شده از انواع دیگر عذاب، برای ایشان باورپذیرتر است.

۱-۲-۵- آثار تأثیر تهدید در سوره اسراء بر مخاطبان یهودی و مسیحی

تمامی آنچه در این سوره از حرکت اسراء و تهدیدها بیان شده، سبب موضع‌گیری شدید اهل کتاب به‌ویژه یهودیان درباره سوره اسراء و به‌ویژه اصل وقوع این حرکت شده است. میزان هجمه‌ای که از جانب مستشرقان به سوره اسراء شده، بیانگر تأثیر عمیق این تهدیدها در ذهن مخاطب یهود است که او را به انکار واداشته است. درحالی‌که مستشرقان درباره هیچ سوره‌ای از سور قرآن کریم تا این حد موضع‌گیری خصمانه نداشته‌اند. به بخشی از این موضع‌گیری‌ها در ذیل اشاره می‌شود.

دیدگاه اول: برخی مانند رژی بلاشر، گلدزیهر، ولهاوزن ادعا کرده‌اند که خبر اسراء توسط امویان و در زمان عبدالملک بن مروان جعل شده است؛ زیرا هدف کاستن جایگاه مکه از عنوان پایتخت دینی تمام جهان اسلام

و افزودن جایگاه شام در شعائر دینی بوده است. چون ایشان تمایل داشته‌اند مردم کمتر به حج بروند. (حنفی، ۲۰۰۴: ۵/۵۷۷).

دیدگاه دوم: برخی دیگر مانند هربرت باس، با تأکید بر اخبار معراج که مسئله اسراء در آن ذکر نشده است، خواسته‌اند؛ اسراء را نوعی توسعه در روایات معراج و فاقد اعتبار معرفی کند، به این معنا که چون برخی روایات، فقط خبر معراج را دارد، روایاتی را که موضوع اسراء هم در آن ذکر شده، از باب توسعه در حدیث به شمار آورده‌اند (تمیمی، ۲۰۲۳: مقاله ۶).

دیدگاه سوم: برخی مانند آنجلیا نورث، با تأکید بر شرایط دشوار مسلمانان و با پیش‌فرض عدم وحيانیت سوره اسراء، این موضوع را راهی برای برون‌رفت مسلمانان از شرایط ضعف و اتکاء به بیت‌المقدس و وحدت با اهل کتاب برای حفظ موجودیت در برابر مشرکان بوده است (تمیمی، ۲۰۲۳: مقاله ۶).

دیدگاه چهارم: برخی مانند بوست، ماری رزسگای، کارن آرمسترانگ، تلاش کرده‌اند، خبر اسراء را یک سفر روحانی معرفی کنند و از اهمیت این واقعه بکاهند (سگای، ۱۳۸۵: ۸).

دیدگاه پنجم: برخی مانند کارل بروکلمان، پای را فراتر نهاده و آن را توهّم و دروغ پیامبر اکرم (ص) خوانده‌اند (بروکلمان، ۱۹۶۸: ۴۴).

دیدگاه ششم: برخی دیگر مانند آنه ماری شیمیل، تلاش کرده‌اند، اسراء را در بین مسلمانان اسطوره-ای اقتباس شده از قصه «آردا ویراز ناماک» از اسطوره‌های زرتشتیان در ایران معرفی کند (تمیمی، ۲۰۲۳: مقاله ۶).

فارغ از بررسی ادله این افراد، حساسیت مستشرقان به این موضوع، خود نشان از تأثیر روانی عمیق این آیات در ذهن و افکار اهل کتاب و معاندان اسلام دارد.

۲-۵- راهبردهای پدافندی جنگ نرم

مقصود از راهبردهای پدافندی، راهبردهای دفاعی در برابر خصم هست که در ادامه شماری از این راهبردها را که در سوره اسراء برشمرده شده است می‌آید:

۱-۲-۵- نهی از شایعه‌پراکنی

شایعه عبارت است از اخبار و اطلاعات تحریف شده و تأیید نشده‌ای که از طریق منابع نامعتبر پخش می‌گردد. تاکتیک شایعه‌پراکنی یکی از روش‌های مؤثر و رایج در جنگ نرم است که به‌ویژه در دوره‌های بحران یا درگیری‌های سیاسی و اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد. هدف از شایعه‌پراکنی در

جنگ نرم، ایجاد بی‌اعتمادی، تضعیف اراده مردم، هدایت افکار عمومی و اختلال در تصمیم‌گیری‌ها است (نصر، ۱۳۸۰: ۲۹۳).

با نگاه پدافندی برخی آیات این سوره معانی کاربردی جدید می‌یابند مانند: «از آنچه به آن علم نداری، پیروی نکن» (اسراء/۳۶)^۱ و از عجله و شتاب‌زدگی در امور بپرهیزید؛ زیرا بسیاری اوقات، خیرخواهی همراه با عجله سبب وقوع انسان در دام جنگ نرم دشمن می‌گردد (اسراء/۱۱)^۲. زیرا شناسایی صدق و کیفیت اخبار در جامعه، نیاز به تأمل و تحقیق دارد و اگر انسان از سر عجله، تصمیم بگیرد، چه بسا، تصمیم نادرستی بگیرد که او را مستحق عذاب خداوند کند (اسراء/۱۸)^۳. در بسیاری مواقع دشمن با نشر شایعه از طریق جذب دلسوزی و خیرخواهی مردم، ایشان را در تصمیم‌گیری دچار خطا می‌کند و سعی می‌کند، احساس‌گرایی را جایگزین عقل‌گرایی کند (مظاهری سیف، ۱۳۸۸: ۴۱-۷۴) و به گفته قرآن چه بسا که خیرخواهی سبب واقع شدن انسان در شر می‌گردد. در چنین مواردی، صبر و عدم شتاب‌زدگی، در تحلیل اخبار نکته مهمی در مبارزه با جنگ روانی است.

در جنگ نرم و تقابل وعده نهایی، این موضوع مهم است. آمیختن اطلاعات درست و نادرست و ایجاد شایعه با هدف ترور شخصیت‌ها نیز یکی از ابزارهای مهم ایجاد تفرقه در جامعه اسلامی و به‌ویژه از بین بردن مشروعیت رهبر دینی در جامعه اسلامی است (عبدی، ۱۳۹۰/۷۰). همان‌طور که بنی‌اسرائیل به پیامبر اکرم (ص) تهمت می‌زدند و او را ساحر می‌خواندند (اسراء/۴۷).

۲-۲-۵- حفظ و تقویت نیروی انسانی

یکی از مهم‌ترین راهبردها برای ملتی که در برابر یک جنگ سخت یا نرم قرار دارد توجه به حفظ و تقویت نیروی انسانی و افزایش همگرایی بین مردم و حاکمیت است. موضوعی که هم حاکمان و هم مردم جامعه باید به آن توجه کنند و در جامعه‌ای که در برابر جنگ نرم یا سخت قرار دارد، شاید مهم‌ترین و راه‌گشای راهبرد باشد. موضوعی اگر توجه کافی به آن شود، همه راهبردهای دشمن بی‌اثر خواهد شد و استفاده از تمامی راهبردهای دیگر، بدون فائده یا کم‌فایده خواهد بود (احمدی‌مقدم و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۴۷-۱۶۸). در سوره اسراء از ابعاد مختلفی به این موضوع توجه شده است.

۱. «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا».

۲. «وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا».

۳. «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا».

در جنگ نظامی، به دلیل احتمال کشته شدن سربازان، حفظ نیروی انسانی ضرورت دارد و در جنگ نرم، به دلیل حفظ انسجام اجتماعی و امکان هدایت افکار عمومی در شرایط بحرانی، حفظ نیروی انسانی ضروری است (اسکندری، ۱۳۹۰: ۲۸). در سوره اسراء به هر دو بعد حفظ نیروی انسانی توجه شده است.

- توجه به کرامت و احترام جامعه اسلامی

در سوره اسراء تصریح شده است که شیطان که حامی بنی اسرائیل در این جنگ است بر نابودی انسان و نسل او سوگند خورده و دشمن انسان است و هدفش از حمایت از بنی اسرائیل در این جنگ ذلیل کردن انسان‌ها و نابودی ایشان با گناه است (اسراء/۵۳). از موسیقی، شهوت‌رانی و مادی‌گرایی برای غلبه بر مسلمانان در این جنگ نرم استفاده می‌کند (اسراء/۶۴). ولی خداوند، بنی آدم را تکریم کرده و هدفش رشد و کمال فرد و جامعه است. نعمت‌های بسیاری برای استفاده بشر بر روی زمین قرار داده است (اسراء/۷۰). کرامت ویژه انسان سبب دشمنی شیطان با انسان شده است (اسراء/۶۲). شیطان هر چه هم از ابزارهای مختلف خود استفاده کند به دلیل عدم انطباق آموزه‌هایش بر حقایق، قدرتی در تغییر فرجام هستی ندارد و بندگان خداوند را نمی‌تواند، تحت تأثیر قرار دهد (اسراء/۶۵). برعکس، قدرت حقیقی و تسلط واقعی نتیجه گفتار و رفتار صادقانه است (اسراء/۸۰).

در این سوره خوب صحبت کردن یکی از راهکارهای مهم برای حفظ کرامت انسانی به‌ویژه در حالت جنگی دانسته شده است که مانع مهمی برای اختلاف‌افکنی دشمن است. (اسراء/۵۳). بد سخن گفتن و سخن بد گفتن، می‌تواند جامعه‌ای که در جنگ نرم قرار گرفته را دچار هیجان و خشم کند و به انسجام اجتماعی به شدت لطمه بزند (مرتضوی امامی زواره و همکار، ۱۳۹۴: ۱۰۳-۱۲۴).

- حفظ انسجام اجتماعی

حفظ انسجام اجتماعی و تقویت روابط بین فردی یکی از اصول مهم پدافندی در جنگ نرم است (خامنه‌ای، ۱۳۹۲: ۲۳۳). در سوره اسراء به برخی از مهم‌ترین راهکارها برای این راهبرد با عناوین مختلفی اشاره شده است. زمانی که جنگ روانی دشوار در جامعه تحقق پیدا می‌کند و به عمق کوچک‌ترین نهادهای اجتماعی از جمله خانواده‌ها، اقوام و گروه‌های اجتماعی نفوذ می‌کند، باید از تمام ابزارهای موجود برای تقویت روابط بین فردی استفاده کرد. احترام گذاردن به پدر و مادر (اسراء/۲۴)، تواضع، دوری از تکبر، گشاده‌رویی (اسراء/۳۷)، نیکی کردن و احسان و اجتناب از آسیب زدن به منافع اقتصادی دیگران (اسراء/۳۵)، از جمله دستوراتی است که در این سوره ناظر به این راهبرد مهم است.

- حفظ جمعیت جامعه اسلامی

در شرایط جنگی جامعه، یکی از اصول مهم حفظ و افزایش تعداد جمعیت انسانی است. زیرا بی‌تردید در جنگی در وعده‌نهایی رخ خواهد داد، افرادی از جامعه اسلامی به شهادت خواهند رسید. در چنین شرایطی حفظ و بقای جامعه اسلامی پابندی بیشتر به احکامی است که به صورت کلی برای حفظ نسل و تشکیل خانواده در اسلام صادر شده است و به دلیل اهمیتش در این سوره نیز به آن پرداخته شده است. نهی از قتل فرزندان مانند سقط‌جنین (اسراء/۳۱) و قتل مردم (اسراء/۳۳)، محافظت از ایتام (اسراء/۳۴)، دوری از زنا و تمام رفتارهای جنسی که منجر به تشکیل نسل سالم و صالح نمی‌گردد (اسراء/۳۲). از جمله دستوراتی است که به عنوان راهکارهایی برای حفظ جمعیت جامعه بیان شده است.

۶- پدافندهای غیرعامل

پدافند غیرعامل^۱ یا پدافند واکنش‌گر نوعی دفاع غیرنظامی است و به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که به جنگ‌افزار نیاز ندارد و با اجرای آن می‌توان از وارد شدن خسارات مالی به تأسیسات حیاتی و حساس نظامی و غیرنظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده یا میزان این خسارات و تلفات را به حداقل ممکن کاهش داد. پدافند غیرعامل به معنای کاهش آسیب‌پذیری در هنگام بحران، بدون استفاده از اقدامات نظامی و صرفاً با بهره‌گیری از فعالیت‌های غیرنظامی و مدیریتی است. برخی ویژگی مهم پدافند غیرعامل در جنگ نرم عبارت‌اند از: استوارسازی، استتار، بقای همیشگی به عنوان پناهگاه، قابلیت استفاده همگانی، ایجاد اعتماد به نفس و تقویت اراده عمومی، شناخت دشمن، در همه شرایط است. (احمدی‌مقدم، ۱۴۰۲: ۱۴۷-۱۶۸). در سوره اسراء قرآن و نماز را می‌توان با به عنوان پدافند غیرعامل، در این سوره شناسایی کرد.

۱-۶- قرآن کریم

در این سوره به ویژگی‌هایی از قرآن کریم، تصریح شده است که با شاخص‌های پدافند غیرعامل در جنگ نرم، انطباق حداکثری دارد.

۱. استوارسازی قرآن: قرآن کریم انسان و جامعه را به استوارترین راه‌ها هدایت می‌کند (اسراء/۹)، همین ویژگی سبب می‌گردد، در شرایط سخت جنگ سخت و نرم، جامعه بتواند بهترین راه‌ها را بر اساس فهمی که از کتاب خدا به دست آورده در شرایط سخت و بحرانی پیدا کند. راهکارهایی که مبتنی بر حقائق و واقعیت‌ها است.

1. Passive defense

نه راهکارهای کوتاه‌مدت و پراسیبی که معمولاً جوامع بشری در شرایط بحرانی و دشوار جنگ، به آن روی می‌آورند.

۲. پوشیدگی قرآن از دشمنان: یهودیان و کافران از قرآن کریم و آموزه‌هایش به دلیل عدم انطباق آن بر هواهای نفسانی و منافع ایشان، بیزار هستند (اسراء/۴۶، ۴۱). این سبب می‌گردد، مسلمانان بتوانند از مفاهیم راه گشا و قدرت ساز این کتاب بهره‌مند گردند، درحالی‌که دشمنان به دلیل نفرت از این کتاب به آن دسترسی ندارند و این سبب قدرت مسلمانان در جنگ نرم است. یکی از ویژگی‌های مهم در پدافند غیرعامل، خفا و استتار است؛ یعنی محل‌هایی که مردم به آن پناه می‌برند، مناطقی ایمن و پنهان از چشم دشمن باشد. این موضوع در جنگ نرم نیز وجود دارد، باید راهبردهای آفندی و پدافندی مسلمانان در جنگ نرم از دید دشمن پنهان باشد. بدین موضوع در سوره اسراء تصریح شده است که وقتی مؤمنان قرآن می‌خوانند، بین مؤمنان و کسانی که به آخرت ایمان ندارند که همان بنی‌اسرائیل هستند، حجاب پوشاننده قرار می‌گیرد (اسراء/۴۵). ۳. راه‌گشایی قرآن: در این سوره تصریح شده است که قرآن دارای شفا و رحمت است (اسراء/۸۲). بسیاری از مشکلات روحی و روانی که به دلیل جنگ روانی در جامعه به وجود می‌آید، ازجمله اضطراب، افسردگی، ناامیدی، خشم و ... با انس با قرآن کریم در جامعه قابل بهبود و رفع شدن است. بی‌تردید جنگ روانی که تحت سلطه رسانه‌ها در جامعه اسلامی به وجود می‌آید، جامعه به‌ویژه جوانان را دچار مشکلاتی ازجمله مشکلات روحی می‌کند، مفاهیم قرآن می‌تواند در این راستا راه گشا و شفابخش باشد. انس با قرآن کریم همچنین می‌تواند روحیه مقاومت مسلمانان را تقویت کند.

۴. تقویت اعتمادبه‌نفس مسلمانان: در این سوره تصریح شده است که تمام جن و انس اگر با هم همراه شوند، کتابی مانند قرآن نمی‌توانند بیاورند (اسراء/۸۸). بنابراین مسلمانان ازاین جهت دارای منبع قدرت نرمی منحصربه‌فردی هستند که دشمن فاقد این قدرت است. این قدرت نرم منحصر در قرآن کریم است. هیچ جامعه و گروه دیگری دارای چنین کتابی نیست. حقانیت این قرآن را مؤمنان بنی‌اسرائیل نیز باور دارند و وقتی این قرآن را می‌شنوند، گوش‌های خود را بر زمین می‌گذارند و گریه می‌کنند و می‌گویند: «پروردگارا ما وقتی وعده تو [درباره پیروزی مسلمانان بر یهودیان] تحقق یابد، چه کنیم؟» (اسراء/۱۰۹، ۱۰۷) بنابراین قرآن کریم، سندی بر قدرت حقیقی مسلمانان در این جنگ و پیروزی قطعی ایشان بر بنی‌اسرائیل است که علم الهی به آن تعلق گرفته و در آن تغییر و تبدیلی نیست.

۲-۶- نماز

دومین پدافند غیرعاملی که در این سوره به آن اشاره شده است، مسئله مراقبت بر نماز و اوقات آن در شرایط سخت و دشوار جنگ نهایی است. در قرآن کریم، بارها به مسئله اقامه نماز و ضرورت مراقبت

و مداومت بر آن و خشوع در نماز اشاره شده است. ولی در این سوره از زاویه اهمیت این عمل برای حفظ مسلمانان در شرایط دشوار جنگی به موضوع پرداخته شده است. در آیه ۷۸ خداوند می‌خواهد از زمان زوال خورشید تا نیمه‌شب و سپیده‌دم، نماز خوانده شود. ولی به‌جای اشاره به اوقات نمازها با الفاظی مانند زوال الشمس، نصف الليل، از واژگانی استفاده شده است که افزون بر مفهوم وقت نماز، دلالت بر ویژگی دیگری نیز می‌کند.

«دلوک الشمس» (پنهان شدن)، «عسق اللیل» (اوج تاریکی) و «قرآن الفجر» (خواندن قرآن در سپیده‌دم)، به دلالت التزامی می‌تواند این معنا را به ذهن متبادر نماید، از زمانی که خورشید^۱ که نماد موعود (ع)، هدایت و روشنگری است از بین شما غایب و پنهان می‌شود (فیرلین، ۲۰۰۷: ۲۶۷)^۲ تا زمانی که ظلمت و تاریکی (لیل) به اوج خود (عسق) می‌رسد (ابن فارس، ۱۴۰۴: ۴/۴۲۵؛ حمیری، ۱۴۲۰: ۸/۴۹۵۲)، مسلمانان بایستی به نماز پناه ببرند و در عبارت بعد بشارت می‌دهد که شب به پایان می‌رسد و بر قرآن سپیده‌دم، گواهی داده شده است، قرآن به معنای خواندن کلامی از سر اقرار و عبودیت است، کلامی که فصل الخطاب و سخن پایانی است (کاظمی مقدم بیدختی و همکاران، ۱۴۰۳: ۳۳-۵۳) و این سخن پایانی در فجر خوانده خواهد شد. فجر، هم زمان سپیده‌دم و اذان صبح است، هم زمان ظهور خورشید هدایتی که غایب شده بود. باید توجه داشت استفاده از این واژگان در سیاق آیاتی که بارها سخن از «وعده نهایی» است، دو آیه پس‌از آن یعنی آیه‌ای که به‌عنوان یک شعار دینی برای ظهور امام‌زمان (ع)، در گفتمان روایی و قرآنی به‌کاررفته است، نمی‌تواند خالی از معنا باشد. حق خواهد آمد و باطل می‌رود؛ زیرا باطل رفتنی است (اسراء/۸۱).

نکته دیگری که به دلالت التزامی در این آیه وجود دارد که در شرایط بحرانی و وعده نهایی نماز، پناهگاه امن مسلمانان است، مسلمانانی که هدایتگر ایشان غایب شده و در اوج دوران تاریکی و ستم، باید به نماز پناه ببرند، زیرا نماز در مصون ماندن از مشکلات و آسیب‌های دشمن، سودمند است.^۳ مؤمنان اگر نماز شب نیز بخوانند

۱. در خواب حضرت یوسف (ع) نیز خورشید نماد حضرت یعقوب بوده است (یوسف/۴).

۲. خورشید، مهم‌ترین شاخص برای تشخیص اوقات نماز است، ولی در متون دینی از جمله قرآن کریم، نمادی برای انبیاء الهی قرار گرفته‌اند و در کتاب مقدس هم برای موعود کاربرد داشته است.

۳. واژه قرآن، از ریشه قرأ، به معنای خواندن است؛ ولی عرب قدیم، به هر نوع خواندنی «قرأ» نمی‌گفت. برای فهم نوع خواندن، در قرأ لازم است، از اصول ریشه‌شناسی مراجعه به اصل مضاعف و مقارنه بین زبان‌های سامی و معناشناسی تاریخی واژه «قرأ» استفاده شود. ریشه مضاعف واژه قرأ، «قر» به معنای ثبات است. معادل عبری واژه قرأ (קרא) به معنای اعلام کردن، قضاوت کردن، فراخواندن است (مزراحی، ۳۵۵؛ حمیم، ۴۹۵). مشتقات این ریشه در سریانی به معنای قاضی و محکمه نیز آمده است (کاستاز، ۲۸۶). در کتاب مقدس مفهوم ریشه‌ای قرأ، anagnōsis خواندن آن چیزی است که فصل الخطاب باشد؛ مانند حکم شرعی، یا تعلیم دینی و مذهبی و در متون دینی گذشته، برای هر نوع خواندنی از فعل «قرأ» استفاده نمی‌کرده‌اند و برای خواندن حکم قاضی در دادگاه با صدای بلند از ریشه قرأ استفاده می‌شده است (نحمیا/۸: ۸؛ ارمیا/۵: ۳۶-۱۰؛ سب/۵: ۴۳-۱۰؛ تثیبه/۱۸: ۱۷-۲۰؛ اشعیا/۸: ۳۰)؛ بنابراین، قرأ به معنای خواندن است. ولی مفهوم محوری این واژه، خواندن حکم ثابت و قطعی و یا از سر اعتقاد است. به عبارت دیگر قرائت در سده نخست هجری در گفتمان دینی جامعه اسلامی برای نوعی از خواندن که از سر اعتقاد و همراه عمل و با صدای بلند بوده، کاربرد داشته است.

به جایگاه مورد تحسین راه خواهند یافت (إسراء/۷۹)، زیرا این نماز سبب قدرت مسلمانان و یابوری ایشان توسط خداوند خواهد شد. بنابراین نماز را می‌توان پدافند غیرعامل دانست. به‌ویژه عبارت امید دهنده قطعی بودن قرآن در سپیده‌دم، سبب امیدبخشی و اعتمادسازی است. خداوند از مسلمانان می‌خواهد، این نماز خالصانه برای خدا باشد، نه از سر ریاکاری، به آن تظاهر شود، نه از ترس متهم شدن به ایمان توسط دشمنان، آن را پنهان کنند (إسراء/۱۱۰). اقامه نماز به‌ویژه به‌صورت جماعت سبب تقویت اراده مسلمانان و تقویت انسجام اجتماعی و روحیه همدلی می‌گردد (شهنازی، ۱۳۹۲: ۳۹-۴۲).

نتیجه‌گیری

این پژوهش به‌منظور پاسخ به این پرسش نوشته شد که چرا در آیه نخست سوره اسراء، برای بیان حرکت پیامبر اکرم (ص) از مسجدالحرام به مسجدالاقصی، از فعل «أَسْرَى» استفاده شده است و آیا این واژه می‌تواند دلالتی فراتر از حرکت شبانه داشته باشد؟ در پاسخ به این پرسش از دو روش ریشه‌شناسی و موضوع‌یابی (روش تفسیر ساختاری) استفاده شد. تحلیل ریشه‌شناختی واژه «إسراء» نشان داد که معنای دقیق «سری» نه «حرکت شبانه»، بلکه «جنگ پنهان» است؛ برداشتی که با دیگر کاربردهای ریشه «سری» در قرآن و نیز فهم برخی محققان معاصر همخوانی دارد و از منظر لغوی و تفسیری قابل توجیه است. حرکت شبانه پیامبر اکرم (ص) از مسجدالحرام به مسجدالاقصی نه صرفاً یک رخداد رمزی، بلکه نماد یک نبرد نرم بر سر مشروعیت و مالکیت معنوی سرزمین مقدس و ردّ انگاره انحصاری یهودیان نسبت به آن است. این حرکت، نوعی ابطال گفتمانی و اعلان پیروزی نرم اسلام در سطوح بالای معرفتی و دینی تلقی می‌شود. این نتیجه، لزوم بازنگری در ترجمه رایج این واژه میان مفسران و مترجمان قرآن کریم را ضروری می‌داند.

منابع

- قرآن کریم.
- ابن اثیر، مبارک بن محمد (بی‌تا)، *النهایه فی غریب الحدیث*، قم، اسماعیلیان.
- ابن دحیه، ابوالخطاب (۱۹۹۶)، *الابتهاج فی احادیث المعراج*، قاهره، مکتبه الخانجی.
- ابن فارس، احمد بن فارس (۱۴۰۴)، *معجم مقاییس اللغة*، چاپ اول، قم، مکتب الإعلام الاسلامی.
- احمدی‌مقدم و همکاران، اسماعیل (۱۴۰۲)، «ارائه الگوی راهبردی پدافند غیرعامل مردم محور»، *مطالعات دفاعی/استراتژیک*، ش ۹۳، صص ۱۴۷-۱۶۸.
- ازهر، ابومحمد (۱۹۹۷)، *الاسراء و المعراج قصه کامله*، قاهره، دارالزهد.
- اسکندری، حمید (۱۳۹۰)، *تهدید نرم*، تهران، بوستان حمید.
- امین، محمد عثمان (۱۴۱۵)، «بنواسرائیل و وعدة الآخرة»، *الوعی الاسلامی*، ش ۳۴۶، صص ۴۶-۴۹.
- اوغلو، داوود (۱۳۹۱)، *عمق راهبردی*، ترجمه: محمدحسین نوحی نژاد، تهران، امیرکبیر.

- باش، حسن (۲۰۰۴)، *القدس من الاسراء الى وعد الأخرة*، سوریه، دار قتیبه.
- باقری چوکامی و همکار، سیامک (۱۳۹۲)، «تبارشناسی معرفتی جنگ نرم»، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی، سال ۲، ش ۵، صص ۹۳-۱۱۵.
- برنابا، زهور (۲۰۰۴)، *قاموس اديان و معتقدات شعوب العالم*، قاهره، دارالکلمه.
- بروکلان، کارل (۱۹۷۷)، *فقه اللغات السامية*، ترجمه: رمضان عبدالنواب، مصر، جامعه عين شمس.
- بلاغی، عبدالحجة (۱۹۹۷)، *حجة التفاسیر و بلاغ الاکسیر*، ایران، حکمت.
- بیضاوی، عبدالله بن عمر (۱۴۱۸)، *انوار التنزیل و اسرار التأویل*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- پورحسن، ناصر (۱۳۹۶)، «تکوین عمق راهبردی هوشمند جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه»، *علوم سیاسی*، ش ۷۹، صص ۷۵-۱۰۲.
- تیمی، حیدر قاسم مطر (۲۰۲۳)، «الاسراء و المعراج فی الدراسات الاستشرافية»، *بيت/الحکمه*، ش ۳۰، مقاله ۶.
- جبر، محمدامین (۱۹۹۶)، *الاسراء و المعراج و العلم الحديث*، قاهره، دارالکتاب المصری.
- چوکامی و همکار، سیامک (۱۳۹۲)، «تبارشناسی معرفتی جنگ نرم»، پژوهش‌های حفاظتی، سال ۲، ش ۵، صص ۹۳-۱۱۵.
- حسینی و همکاران، بی‌بی زینب (۱۴۰۱)، «اعتبارسنجی معنای محوری در تفسیر»، پژوهش‌های زبان‌شناختی، ش ۲۱، صص ۸۱-۱۱۰.
- حسینی و همکاران، بی‌بی زینب (۱۳۹۲)، «نبرد مخفی از منظر قرآن کریم»، پژوهش‌های قرآن و حدیث، سال ۴۶، ش ۱، صص ۵۱-۷۲.
- حنفی، عبدالمنعم (۲۰۰۴)، *موسوعة القرآن الكريم*، قاهره، مدبولی.
- حوی، سعید (۱۴۲۴)، *الاسراء و المعراج فی التفسیر*، مصر، دارالسلام.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲)، *جنگ نرم در کلام سید علی خامنه‌ای*، قم، تسنیم اندیشه.
- دجانی، زاهبه راغب (۲۰۰۲)، *الموقف اليهودی من معجزة الاسراء و المعراج فی التاريخ*، اردن، دارالفارس.
- رزق، هیبة (۱۴۲۰)، *الاسراء و اثره فی تثبیت العقيدة*، قاهره، دار الغریب.
- رشاد، علی‌اکبر (۱۳۸۳)، «فقه، چالش‌ها و کاستی‌ها»، کتاب نقد، ش ۳۳، صص ۳-۱۶.
- رضا، محمد رشید (۱۴۱۴)، *تفسیر القرآن الكريم الشهير بالمنار*، بیروت، دارالمعرفة.
- زکی‌زاده رنانی، علیرضا (۱۳۹۱)، *پژوهش‌های قرآنی و روایی درباره معراج*، قم، انتشارات زائر.
- سقا، احمد (بی‌تا)، *المسیا المنتظر*، مصر، کلیه اصول‌الدین، ۱۹۷۷ م.
- سگای، ماری (۱۳۸۵)، *معراج نامه*، مترجم: مهناز شایسته فر، تهران، مؤسسه مطالعات هنر اسلامی.
- سلمان‌زاده، جواد (۱۳۹۹)، «روش موضوع یابی»، *مطالعات سبک‌شناختی قرآن*، ش ۶، صص ۳۸-۵۵.
- سید علی، خالد (۲۰۰۵)، *الاسراء و المعراج*، حلب، مکتبه دارالتراث.
- سیواسی، احمد بن محمد (۱۴۲۷)، *عیون التفاسیر*، بیروت، دار صادر.
- شبیر، محمد عثمان (۱۴۱۰)، *مخاطر الوجود اليهودی علی الامة الاسلامیة*، کویت، مکتبه المنار.
- شعراوی، محمد متولی (۲۰۰۳)، *الاسراء و المعراج*، بیروت، دارالجلیل.
- شهنازی، محمود (۱۳۹۲)، «اندیشه: نماز و جنگ نرم»، *رشد آموزش قرآن*، ش ۹۰، صص ۳۹-۴۲.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، بیروت، مؤسسه اعلمی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲)، *مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن الكريم*، تهران، ناصر خسرو.
- عاملی، سید جعفر مرتضی (۱۴۱۵)، *الصحيح من سيرة النبي الاعظم*، بیروت، دارالهادی.
- عبدالجلیل، عمر صابر (۲۰۰۳)، *المعجم التأصيلی للفعل الناقص فی اللغات السامية*، قاهره، مرکز الدراسات جامعه قاهره.
- عبدالرحیم، زینب (بی‌تا)، *الاسراء و المعراج رحلة فی الزمان*، مصر، المکتب المصری.
- عبدی، حسین (۱۳۹۰)، *جنگ نرم*، تهران، انتشارات نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.

- عک، خالد عبدالرحمن (۱۴۲۸)، *اصول التفسیر و قواعد، بیروت، دارالنفاثس*.
- عمادزاده، عمادالدین (۱۳۹۱)، *معراج، تهران، ناصر خسرو*.
- عوض، عبدالرحمن (بی تا)، *الخلاص من الخطیئة، قاهره، دارالبشیر*.
- غندور، نبیل أنس (۲۰۰۷)، *المسیح المخلص، فیصل، مكتبة النافذة*.
- غیطی، نجم الدین (۲۰۰۸)، *قصه المعراج، بیروت، دارالکتب العلمیة*.
- فخر رازی، محمد بن عمر (۱۴۲۰)، *التفسیر الکبیر، بیروت، دارإحیاء التراث العربی*.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰)، *العین، قم، دار الهجره*.
- فوده، عبدالرحیم (۱۳۸۷)، «وعد الآخرة و بنی اسرائیل»، *مجلة الازهر، ش ۴، صص ۳۷۸-۳۸۲*.
- فهمی حجازی، محمود (۱۳۷۹)، *زیان شناسی عربی، ترجمه: حسین سیدی، مشهد، به نشر*.
- فیرلین، بروج (۲۰۰۴)، *القاموس الموسوعی للعهدین، قاهره، مكتبة دار الكلمة*.
- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب (بی تا)، *القاموس المحيط، بیروت، دار الجیل*.
- فیومی، احمد بن محمد (۱۳۲۳)، *مصباح المنیر، مصر، مطبعة المیمینیه*.
- قربانی شیخ نشین و همکار، ارسلان (۱۴۰۱)، «تأثیر نگاه هستی‌شناختی به امنیت بر عمق استراتژیک ایران»، *علوم سیاسی، ش ۹۹، صص ۶۶-۳۵*.
- قرنی گلپایگانی، علی (۱۳۷۵)، *اسرار معراج پیامبر اسلام (ص)، تهران، انتشارات کتابچی*.
- قشیری، ابوالقاسم (۱۳۸۳)، *از فرش تا عرش، قم، انتشارات سایه گستر*.
- کاظمی مقدم بیدختی و همکاران، عصمت (۱۴۰۳)، «تبیین تطور معنایی اصطلاحات قرائت و قاری با روش مطالعه تاریخی زمره‌شناسی»، *پژوهش‌های قرآن و حدیث، دوره ۵۷، ش ۱، صص ۵۳-۳۳*.
- کرم‌پوری و همکاران، محمد (۱۴۰۱)، «بررسی و تحلیل روابط جغرافیایی - سیاسی ترکیه و سوریه»، *آفاق علوم انسانی، ش ۶۵، صص ۱-۱۷*.
- کمال‌الدین، حازم (۲۰۰۸)، *معجم مفردات مشترک سامی، قاهره، مكتبة الآداب*.
- گروهی از نویسندگان (۱۳۹۵)، *جنگ نرم، نفوذ و سواد رسانه‌ای، تهران، انتشارات صداوسیما*.
- مجلسی، محمدباقر (۲۰۱۱)، *الاسراء و المعراج، بیروت، دارالمحجة البيضاء*.
- محامی، فرج مراد (۱۹۳۶)، *ملتقى اللغتين العبریه و العربیة، اسکندریه، مطبعة السفير*.
- مسکین، اب متی (بی تا)، *الایمان و الخلاص، بیروت، دیر قدیس انبا مقارو*.
- مرتضوی امامی زواره و همکار، سید علی، (۱۳۹۴)، «جایگاه جنگ روانی در جنگ نرم غرب علیه امنیت ملی»، *حقوق ملل، ش ۱۸، صص ۱۰۳-۱۲۴*.
- مزراحی، فیلیکس (بی تا)، *قاموس عبری - عربی، بی جا*.
- مظاهری سیف، حمیدرضا (۱۳۸۸)، «نقش جنبش‌های معنوی نوظهور در جنگ نرم»، *مطالعات معنوی، پیش‌شماره اول، صص ۷۴-۴۱*.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۳)، *ترجمه قرآن کریم، قم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلام*.
- مکی بن حموش (۱۴۲۹)، *الهدایة الی بلوغ النهایة، امارات، جامعه الشارقة*.
- مؤمن، سیده هانیه (۱۴۰۳)، «شناسایی الزامات راهبردی «جهاد تبیین» مبتنی بر آموزه‌های نبرد نظامی در نهج‌البلاغه»، *دین‌پژوهی و کارآمدی، ش ۴، صص ۷۶-۵۵*.
- نای، جوزف. اس (۱۳۷۸)، *قدرت نرم، ترجمه: سید مهدی روحانی، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)*.
- نجفی و همکار، سجاد (۱۳۹۸)، «مؤلفه‌های افزایش قدرت نرم و عمق راهبردی»، *فصلنامه آفاق امنیت، ش ۴۳، صص ۵۵-۳۳*.

- نخبة من الاساتذة (بی تا)، قاموس کتاب مقدس، compubrail.
 - نصر، صلاح (۱۳۸۰)، جنگ روانی کلامی، تهران، انتشارات سروش.
 - وزیریان و همکار، امیرحسین (۱۴۰۰)، «راهبرد دفاع آفندی»، پژوهش نامه سیاست ایرانی، سال ۱۰، ش ۱، صص ۳۸۹-۴۱۳.
 - هاکس، جیمز (۱۲۹۴)، قاموس کتاب مقدس، تهران، انتشارات اساطیر.
 - هلال، محمد (۱۹۹۷)، الاسراء و الاسرائیل، عمان، دارالبشیر.
 - هیدجی، عبدالرحمن (بی تا)، درة التاج فی قضیة المعراج، قم، کتابفروشی برقی.
-
- WILLIAM GESENIUS ۲۰۰۷؛ HEBREW AND ENGLISH LEXICON, NEW YORK, HOUGHTON Mil 1 LIN COMPANY
 - EDERICK NOLAN, Hebrew Grammer, PRITSTED FOR SAMUEL BAGSTER
 - BARKER, ۱۷۷۶, Hebrew lexicon, lord Bishop stdavid.
 - SAMUEL DAVIDSON, 1885, LEXICON TO THE OLD TESTAMENT, covent garden.
 - Samuel, bagester, ND, Hebrew and Chaldee lexicon, London, prayer books